

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN

www.landskapsarkeologerna.se

Oktober 2011

Kulturlämningar i Natura 2000-områden

Landskapsarkeologerna samarbetar gärna med naturvårdare, både vid exploateringar och vid planering för bevarande av landskapets värden. I Dalarna har Gerhard Flink bidragit med kulturminnesinventeringar som underlag för skötselplaner i Natura 2000-områden.

Natura 2000-områden består av platser/miljöer med särskild värdefull natur i ett europeiskt perspektiv. Särskilt brukar miljöer framhållas som bidrar till biologisk mångfald. Naturvårdsverket ansvarar för arbetet med Natura 2000 i Sverige. Alla Natura 2000-områden ska ha bevarande- eller skötselplaner, baserade på kunskapsunderlag som naturvårdare i regel tar fram. Men frågan är om kulturvärden blir beaktade i önskvärd omfattning?

Många – kanske alla? – Natura 2000-områden förefaller vara lämpliga som samarbetsprojekt mellan naturvårdsspecialister och landskapsarkeologer. Detta gäller både jordbrukspräglade landskap och landskap där naturvärden klart dominerar. Ofta visar det sig när man tittar närmare på naturområden att människan har vistats där på ett sätt som går att läsa sig till i landskapet, om man har "rätt glasögon".

Husgrund med spisiröse, enligt uppgift från 1620-tal, i Natura 2000-område med öppet odlingslandskap. Små terrassåkrar i bakgrunden.

De områden som Gerhard inventerade i Dalarna var marker där hävd funnits in i våra dagar med beten och hackslåtter. Flera av de finngårdar som ligger i södra delarna av länet berördes, bland annat Skattlösberg, känd som Dan Anderssons hemvist.

Utom betesmarker och slåttermarker finns åkrar av lite olika slag i dessa områden liksom bebyggelse, mer eller mindre välbevarad med byggnader och husgrunder.

Åkrarnas olika karaktär har en hel del information som kan utläsas. Terränganpassade flikiga ytor med både terrasskant och hak mot högre terräng är vanliga. I några fall kan man se hur gamla hak överodlats så att de små ytorna har lagts samman. Samtliga finngårdar som dokumenterades hade sådana relikta former, där man kan utläsa hur odlingslandskapet har vuxit fram och genomgått flera stadier fram till dagens utseende.

Hån, Gamla Finntorpet, Frösaråsen, Markusfallet, Aspfallat med flera har en rikedom på odlingsspår från det gamla småskaliga lantbruket. Till nästan samtliga gårdar finns bra kartmaterial från 1800-talet i samband med skiften. Påfallande var hur oförändrade de små åkrarnas former är sedan åtminstone 1800-talet. Till ett par av finnbyarna var traditioner om finngravar och sommargravar knutna. I dessa fall fanns i regel gamla övermossade röjningsrösen och möjligen är det dessa som inspirerat till tolkningarna.

Odlingsrösen i finngårdsmiljö i Hån. Stor likhet med 1800-talets kartbild.

Ursprunglig svedjeodling?

Det förefaller som att flera stadier i odlingens utveckling kan avläsas. I regel kan man se att odlingsrösen som låg inne på odlingsytorna har undanröjts för att plogningen med tiden skulle kunna skötas rationellt. I några fall, bland annat i Hån, kan man se hur odlingsrösen blivit kvar på gamla åkerytor. Det är i vissa fall sannolikt att sådana odlingsytor första gången odlades inom ramen för ett extensivt svedjebruk, då ingen stenröjning utfördes. Svedjor togs upp inom stora områden, även utanför de marker som sedan valdes ut för det mer intensiva åkerbruk som vi ser spåren efter än i dag.

Finsk kolonisering

Åkeryornas former och mått är i viss mån tidlösa. Samma formelement som finns i forntida odlingsmiljöer i andra delar av landet med en dokumenterat äldre odlingshistoria kan ses på flera av de objekt som ingår i inventeringen. Dock vet vi genom historiska källor att vissa områden ska ha koloniserats på 1600-talet i och med den finska invandring som skedde i samband med 1500-talets oroligheter i Finland. Bristen på svedjeland har också angetts som skäl för främst invandring från Savolax.

Odlingens äldsta historia

Men en intressant fråga, som inte kan besvaras med skriftliga källor, är om finnkolonisationen i vissa fall kan ha återkoloniserat platser som var i bruk långt tidigare, kanske under vikingatid och tidig medeltid. Från andra håll i landet, exempelvis Härjedalen och Jämtland, har övergiven odlingsmark efter medeltidens agrarkris, så kallade ödesbölen, återanvänts till utmarksodlingar vid senare anlagda fäbodan.

Det kan inte uteslutas att en del av de odlingsytor som nu har inventerats kan ha en sådan äldre historia. Reservatet Hässlen i Garpenbergs socken har både namnform och formelement som pekar i den riktningen. För att få ökad klarhet i odlingsspårens äldsta historia finns arkeologiska metoder att tillgå, främst strategiskt utvalda provundersökningar i syfte att datera odlingsstadier med C14-metoden.

Sådana undersökningar tar vi gärna på oss i Landskapsarkeologerna. För att hitta rätt räcker det inte bara att gräva. Viktigast är att se helheten i landskapet och välja ut vilka kvadratmetrar som man lämpligen sätter spaden i. Vi vågar påstå att just detta, att se helheten, göra relevanta tolkningar av synliga odlingslandskap med historiska dimensioner och "träffa rätt" vid provundersökningar, är en tydlig specialitet inom vår konsultgrupp!